

תולדותיו של יעקב

(הפרקים לז—ג)

אחר שתוארו בקצרה יחסית תולדות עשו והאדומים, חוזר הכתוב אל השושלת הנבחרת, אל יעקב וביתו. ומכיוון שלמעלה סופר על מותו של יצחק, ויעקב הופך לנושאן של תולדות שושלת זו, מקבלים הפרקים הבאים, עד סוף הספר, את הכותרת המתאימה — „אלה תולדות יעקב“. ברם, משמעות רבה יש לפסוק שקודם לכותרת זו — „וישב יעקב וגו', כאילו רוצה לומר שרק עתה, אחר שהתישב במושב אביו, רק עתה הוא הפך להיות, במקומו של יצחק, לאישיות המרכזית של תולדות העם שכל המאורעות קשורים אליה. כמו שכל המאורעות עד כה תוארו כתולדותיו של יצחק, אף על פי שיעקב היה על פי רוב האישיות הפועלת, כך יהיה מעתה ואילך יעקב נושא התולדות, אף על פי שבעיקר יסופר על קורותיו של יוסף, וזאת משום שבמידה ידועה הללו באו בעקבות יומתו של יעקב. תחילה עורר את קנאת האחים על ידי הפלייתו של יוסף לטובה, וגורם על ידי כך שבגו האהוב יימכר כעבד למצרים. ומכיוון שהוא שרוי באבל כבד, הרי הוא נעלם למשך זמן ארוך מזירת המאורעות, ואחר אפיזודה אחת שבה יהודה הוא האישיות המרכזית (פרק לח), מופיע יוסף כאיש המרכזי שקורותיו יביאו לידי מפנה מכריע בתולדות בית יעקב. „שלח לפניהם איש, לעבד נמכר יוסף“, במלים אלה מצויין יוסף בספר תהלים¹) בתור האיש שה' שלחו לפני ישראל, כדי להוביל את

ואת ס למקור אחר, כלל לא שמו לב להקבלתם של שני פסוקים אלה לשני הפסוקים בראשית הפרק הבא. בפרק לז, א — „וישב יעקב וגו', ובפסוק שאחריו — „אלה תולדות יעקב“ וכן בפרקנו — „וישב עשור וגו' (פסוק ח), ובפסוק שאחריו — „ואלה תולדות עשור“. זה וכגון זה כשלעצמו תובע להכיר בקשר שבין ל, ח עם ט. הטענות הענייניות, ובעיקר הסתירות המדומות, שנתנו למבקרים עילה ליחס חלקים שונים של הפרק למקורות שונים, כבר הוסרו עם ביאורנו בפנים, ובחלקם אין חן אלא הנחות שרירותיות. שאפילו מבקרים אומרים עליהן שאין הן מוכחות ומוכיחות מאומה. וחרי הנחות כאלה היה צריך להוכיח תחילה. לפני שאפשר יהא להפריך אותן.

¹ קה, יז.

משפחת ישראל הנבחרת למצרים, מקום שם תגדל ותתפתח לעם גדול. יוסף היה איפוא ראשון ונציג משפחת ישראל במצרים, ותולדותיו הן אל נכון חלק בלתי נפרד מתולדות יעקב.²

תולדות יעקב מתחלקות לארבע פרשיות גדולות, שכל אחת מהן ניתנת להיחלק לקטעים משניים. הפרשיות הגדולות הן:

(א) מכירת יוסף למצרים והשפלתו שם; לו, א—מ, כג.

(ב) מעלית יוסף עד להתפייסותו עם אחיו; מא, א—מה, כה.

(ג) ירידת יעקב למצרים והשתקעותו בארץ גושן; מו, א—מו, כז.

(ד) צוואתו של יעקב וברכותיו את בניו, מותו וקבורתו, שנות חייו האחרונות של יוסף; מז, כח—ג, סוף.

היטב מתבלטת העובדה שבכל החלק הזה של ספר בראשית לא מסופר על התגלות השכינה, להוציא הפסוקים ב—ד שבפרק מו. עם מכירתו של יוסף פוסקת הנבואה מביתם של האבות. גלות מצרים החלה, ובעקבותיה באה מעין הסתרת פנים כלפי בית יעקב, שאיננה סרה עד שירד ה' מן השמים כדי לגאול את עמו³. רק פעם אחת עוד נראה ה' לאבי האומה בחלום הלילה, כדי לעודדו ולנחמו במסעו לגלות. ובוודאי קשור להסתרת פנים זו מפני בחיריו הוא שעד סוף הספר אין עוד מי שיזכיר את שם הוי"ה (להוציא פעם אחת בברכת יעקב). הכל משתמשים בשם אלהים או אל שדי. וגם הכתוב עצמו משתמש בשם הוי"ה רק בפרקים לח—לט, כאלו להמחיש את פעילותו הנראית בין האנשים.

(א) מכירת יוסף למצרים והשפלתו שם

(לו, א—מ, כג)

כמה סיבות גרמו שיוסף יהיה שגוא על אחיו. (א) כיוון שרעה את צאן

² והשווה עוד Die wichtigsten Instanzen II. p. 44 על השתלבות תולדות הבנים בתולדות האבות יצחק ויעקב.
³ שמות ג, ו ואילך.

אביו יחד עם בני בלהה וזלפה, הביא את דיבתם הרעה אל אביהם (פסוק ב). (ב) אביז אהב אותו יותר משאר בניו ואף הוכיח זאת למעשה על ידי כתונת הפסים, אותה עשה ליוסף (הפסוקים ג—ד). (ג) יוסף ספר לאחיו חלום שחלם, חלום שממנו הם חשבו להבין, כי הוא מתהלך במחשבה להשתלט עליהם. על ידי כך עלתה שנאת האחים לדרגה גבוהה ביותר (הפסוקים ה—ח). כאשר ספר חלום נוסף שבו ניכר רעיון זה, גער בו אביו כדי להראות לו את אפסות החלום; ברם, קנאתם של האחים לא הוסרה בזה, ואפילו יעקב עצמו שמר את הדבר כאילו ראה בחלומות משום נבואה לעתיד לבוא (הפסוקים ט—יא). מהר גודמנה להם הזדמנות לתת ביטוי לשנאתם את יוסף על ידי מעשה נורא. כאשר רעו את צאן אביהם הרחק מאביהם, בשכם, שלח יעקב את יוסף כדי לשאול בשלום אחיו (הפסוקים יב—ד). אחר תעיה בשדה וחיפוש מה מצאם יוסף בדותן (הפסוקים טו—יז). האחים החליטו להתנכל לחייו (הפסוקים יח—כ), אך ראובן מתכוון להצילו ולהחזירו אל אביו ועל כן הוא מיעץ שלא לשלוח בו יד אלא לזרוק אותו לאחד הבורות (הפסוקים כא—כב). וכך עשו האחים; פשטו ממנו את כתונת הפסים וזרקו אותו לבור שמים לא היו בו (הפסוקים כג—כד). אחר התישבו כדי לאכול, ובינתיים עברה בקרבת מקום שיירה של ישמעאלים שהובילו בשמים למצרים (פסוק כה). אז יעץ יהודה שלא להרוג את יוסף אלא למכור אותו לישמעאלים לעבד (הפסוקים כו—כז). בעוד שהאחים מהרהרים בעצתו, עברו סוחרים מדיניים והם העלו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים. כך קרה שכאשר ראובן שב אל הבור כדי להחזיר את יוסף לאביו, מצא אותו ריק, חזר אל אחיו מלא יאוש ובישר להם על היעלמותו של יוסף (הפסוקים כח—ל). כדי שלא להיראות אשמים בעיני האב, שחטו האחים שעיר עזים, טבלו את כתונתו של יוסף בדמו ושלחוה לאב כדי שיכיר, אם הבגד הזה שמצאו, בגדו של בנו הוא (הפסוקים לא—לב). האב אמנם הכירו והאמין לבטח שבנו נטרף על ידי חיה רעה (פסוק לג). יעקב קרע את בגדיו, התאבל זמן רב על בנו ומאן לקבל נחם (הפסוקים לד—לה). בינתיים מכרו המדינים את יוסף לפוטיפר, אחד משרי החצר של פרעה⁴.

⁴ הרבה סוחרים מבקרי המקרא באשר לחלוקת הקטע שבין הפסוקים לו.

א ומ, כג בין שלושת המקורות J, P, E. נולדקה (Untersuchungen, p. 31) כותב על כך: עתה אנו באים לחלל הריק הכאוב ביותר שבכל מסורת היסוד (P), דהיינו למה שהם מספרים על גורמי ההגירה למצרים... אין אנהנו יודעים כלל, מדוע — לפי מסורת היסוד — ירד יעקב עם ביתו למצרים. ארדמן (Bibelstudien I. p. 53) מסיק מכאן ומתופעות דומות את המסקנה הנכונה — ... שיש לוותר על הדעה, שלפיה נשמרו לנו בספר בראשית חלקים של איזה חיבור היסטורי של הכהנים. — נתבונן אישא בדברים שבפרשתנו, שאותם מיחסים ל-P, מעטים ביותר הם. לפי דילמן שייכים ל-P, מלבד לו, א (שבתחילה היה מקומו אחר לו, ח), רק הכותרות „אלה תולדות יעקב“, וזאת לפי הכלל הנקוט בידי המבקרים שהביטוי תולדות איננו בא אלא ב-P. אל נכון מעיר הלו (Recherches bibliques II. n. 93): אנו מרשים לעצמנו שלא להכיר בכלל זה, לפחות כל זמן שלא יאמרו לנו, באיזה ביטוי השתמשו E או J במקום אלה תולדות שב-P, כאשר הקדימו נוסחת פתיחה לסיפור חדש, כפי שצריך. — נדיבי לב יותר לגבי P הם הולצינגר וגונקל, שמיחסים ל-P את פסוק ב כולו. אלא שגונקל גורס שם והוא נער במקום והוא נער (וגו). כלומר הוא התמרד על בני בלהה וולפה וכו', והוא רוצה להניח את ההנחה כי שינוי מגמתי של P הוא לומר, שלא כל בני יוסף אלא דוקא בני בלהה ובני זלפה חטאו לו ליוסף, וזאת כדי לגלגל את הפשע הנתעב על האבות הפחות חשובים, השבטים בני השפחות. וגם שנאתם של האחים, כאן ניתן לה טעם אחר מאשר במקורות J ו-E; כאן הם שונאים את יוסף על שום שמביא את דיבתם הרעה אל אביהם. כך גונקל. ומשום מה אין הוא רואה שבהנחה זו הוא סותר את עצמו. אילו רצה P לגלגל באופן מגמתי את הפשע דוקא על האבות „פחותי הערך“, אסור היה לשנות את סיבות שנאתם כך שלא האבות „פחותי הערך“, כי אם דוקא יוסף, יעמד באור שלילי, כשמציגים אותו כמלשין, שהרי בזה נראית מוצדקת שנאת האחים הלא-חשובים. ועוד. לא מצינו בשום מקום ב-P עקבות להערכה שונה של בני השפחות לעומת בני הגבירות, והשווה בענין זה את סדר חניית השבטים, בתחילת ספר במדבר. — לפי פשוטם של הדברים אין בפסוק ב אלא משום מתן טעם לשנאה הכללית מצד כל האחים אל יוסף. בניה של לאה לא יכלו להסכים להעדפתו של יוסף על ידי אביהם וגם לא יכלו לשאת בהתנהגותו כמי שעתידי למשול בהם על פי חלומות, שהרי כבניה של לאה שווי ערך הם לו. טעם זה לשנאה לא היה קיים אצל בני השפחות, כי אלה עשויים היו להשלים עם העדפתו של יוסף עליהם ואפילו עם רצונו להשתלט עליהם. על כן אי אפשר היה לנמק את שנאתם אליו אלא בדיבה הרעה שהיה מביא אל אביהם; והשווה הלו (Recherches bibliques II. p. 93) וב' יעקוב (Quellenscheidung u. Exegese im Pentateuch, p. 85). — בהמשך הדברים נעיר את הנחוץ לענין הנסיון לחלק את הפרשה ל-J ול-E.

פרק לו, פסוק א. וישב יעקב בארץ מגורי אביו, בארץ כנען.

כפי שכבר אמרנו למעלה, דומים הפסוקים א—ב שלפנינו לפסוקים ה—ט שבפרק הקודם. שם נאמר בפסוק ח: „וישב עשו בהר שעיר“, ובפסוק ט: „ואלה תולדות עשו“ וגו'. וכך נאמר גם כאן: „וישב יעקב... בארץ כנען“, ובפסוק הבא: „אלה תולדות יעקב“⁵. ואפילו השוני שבין שני המקומות, שם „ואלה“ בר"ו החיבור, ואילו כאן בלי ר"ו — „אלה תולדות“, איננו יכול למעט את הדמיון הבולט שביניהם, דמיון המראה בעליל בשני המקומות, בחינת בא זה ולימד על זה, ששני הפסוקים שייכים יחד, ומה גם שיש טעם סביר לכך, שכאן נאמר „אלה“ ולא: ואלה⁶. לפי הכלל המדרשי⁷ הרי „ואלה“ מוסיף = מתקשר אל הקודם, בעוד ש„אלה“ מראה, שהנאמר עומד בניגוד לאמור לפני כן. למעלה סופר שעשו התיישב בארץ שעיר וכי צאצאיו ישבו שם בשלוה, יסוד מדינה מסודרת שמלכים משלו בה. ואילו כאן — גם יעקב רצה להשתקע לצמיתות בארץ כנען, „בקש יעקב לישב בשלוה“ (רש"י על פי המדרש)⁸, אלא שהמאורעות, שאירעו לאחר מכן, מנעו זאת בעדו, והוא לא מצא מנוח. — וישב יעקב. אין בזה מן ההוראה המוחלטת של השתקעות קבועה; השווה „וישב יצחק בגרר“⁹, אך על ידי „מגורי אביו“

⁵ דילמן רוצה לראות את מקומו של פסוק א אחרי לו, רח: בעד שעשו היגר לארץ אחרת (לו, רח), נשאר יעקב בארץ כנען, וניגוד זה הוא הדבר שהכתוב חפץ להדגיש; השווה למעלה יג, יאייב; כה, ו ויא. במהדורות השבעים ואצל קאוצש וגונקל בא פסוקנו מיד אחר לו, מג, ללא פתוחה ביניהם. קניג (Die Genesis u.s.w. 1919) רואה בפסוקנו תוספת מאוחרת, וזאת בשל הפתיחה „אלה תולדות“ שבאה ללא ר"ו החיבור. כל אלה לא שמו לב להקבלה שציינו בסנים.

⁶ וצודק קניג כאשר הוא אומר שגירסת המסורת — „ואלה“ — היא המקורית, ושלא כגירסתם של השבעים, ששיטתא, וזגאטה וגירסתו של לורנ. שגורסים גם כאן: ואלה.

⁷ השווה מכילתא, ריש פרשת משפטים (המ').

⁸ בראשית רבה סד, א (המ').

⁹ למעלה כו, ו.

משתמע יפה, שאכן בקש לשבת ישיבה של ממש, במקום שאביו רק התגורר בו. ומכיוון שכבר סופר למעלה¹⁰), שיעקב הגיע לחברון, אין עוד כל צורך לחזור ולומר שבחברון התישב, ודי בכך שהכתוב מספר, שיעקב התישב בארץ כנען, לאחר שספר, כי עשו התישב בארץ שעיר.

פסוק ב. אלה תלדות יעקב יוסף בן־שבע־עשרה שנה
 היה רעה את־אחיו בצאן וחוא נער את־בני בלהה
 ואת־בני זלפה נשי אביו, ויבא יוסף את־דבתם
 רעה אלי־אביהם.

תלדות יעקב, ולא תולדות ישראל, אף על פי שבשם זה נקרא בפסוק הבא, כי זה היה מתפרש כאילו נאמר תולדות עם ישראל¹¹). — יוסף בן־שבע־עשרה. יש אומרים שקביעת גילו של יוסף זו באה כדי לקבוע את זמן מכירתו של יוסף, הווה אומר שהמאורעות שקדמו למכירה, ייתכן שאירעו זמן ניכר לפני כן. אך לא ייתכן שהיה זה זמן רב מאד, ולפחות לא זמן רב אחר שחלם את החלומות, שהרי האחים קשרו את התנכלותם ביוסף בחלומות אלה. מכל מקום צריך להניח¹²) שלמלים „יוסף... שנה“ אופי של משפט מסורס (Anacoluthon), וכי האמור כאן ועד פסוק יא הוא מעין תוספת הערה כדי לסכם את המאורעות שרק על פיהם ניתן להבין את הסיפור העיקרי. — היה רעה... בצאן, כמו שמואל א' טז, יא; יז, לד. השימוש בבי"ת הוא בדומה לשימוש בה אצל פעלי השליטה: למשל ב... לשלוט ב...¹²). — והוא נער. כבר אצל המפרשים הראשונים מתפרש ביטוי זה באופנים שונים. לפי

¹⁰ לה, כז.

¹¹ על הוראת „תולדות“ השווה בישראל של ר"י חלגמוט ו. ע' 117 ואילך.

וגם קניג לבראשית ב, ד.

¹² רויזן בספר היובל לצונץ, ע' 41.

¹² דליצ'ש.

אחדים¹³) פירושו — עוד צעיר היה, אך מכיוון שהכתוב נוקב בגילו, הרי שזה צריך להיות מוסב על תקופה קדמת, כמו: הוא רעה את הצאן יחד עם אחיו כאשר היה עוד נער¹⁴). לפי רש"י^{14*} פירושו שהתנהג כמו נער, „מתקן בשערו וממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה“. לנו נראה לפרש „נער“ במובן של חניך¹⁵). לפי הראב"ע היה משרתם של אחיו, „בעבור היותו קטן, שמוהו בני השפחות שמש להם“¹⁶). אך קשה להבין, מדוע זה ייהפך יוסף דוקא למשרתם של בני השפחות. לעומת זאת טבעי הוא, כפי שכבר ביאר הרמב"ן, שהאב יטיל על בני השפחות „שישמרוהו וישרתוהו, לא לבני הגבירות“, כי צעיר היה; והשווה גם תרגום יונתן. וייתכן שתוך כדי כך גם לימדוהו את מלאכת הטיפול בצאן, כך שאמנם חניכם היה, וכפי שאמרנו. וכלשון זו גם מצינו בלשון התלמוד¹⁷): „ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם“, כלומר לשמור. — נשי אביו. כאשר הן מוזכרות יחד עם רחל ולא הגבירות, הן גם מכונות „שפחות“¹⁸), ולמעלה לה, כב בלהה נקראת פילגש, שכן „אילו היתה גברת, לא יעשה כן“ (רמב"ן). — ויבא יוסף את דבתם. לפי רש"י הרי מן „והוא נער“ ועד „נשי אביו“ הוא מאמר מוסגר, ו„דבתם“ מוסב על כל בני לאה, אבל לא על בני השפחות, שעמהם היה מידוד¹⁹). ברם, לנו נראה שיש להסב „דבתם“ על בני השפחות, כפי שכבר אמרנו, כי פסוקנו אינו בא אלא להסביר, מדוע גם אלה שנאו את יוסף; וכן הוא ברמב"ן. דבה מלשון דבב = לזחול לאטו, כלומר הדבור על מישהו שנעשה בלחישתו, ולפי זה „דבתם רעה“ פירושו — הדיבור הרע על אודותם. — אל-אביהם, ולא אל אביו. לאביהם

¹³ למשל ספורנו (המ').

¹⁴ רוזין.

^{14*} עפ"י בראשית רבה פד, ז (המ').

¹⁵ השוה קרוגר ב-Magazin (1887), ע' 157.

¹⁶ והשוה גם ב' יעקוב — Quellenscheidung u. Exegese, p. 84

Gehilfe und Bursche, כלומר עוזר ושוליה.

¹⁷ מועד קטן יב, ע"א.

¹⁸ למעלה ל, ד, ט; לב, כג; לג, א ועוד.

¹⁹ וכן גם אצל חוקרים חדשים. מטעמים שבביקורת המקרא.

הוא ספר רעתם, על מנת שיוכיחם ויביאם לידי תיקון מעשיהם. יש בזה מעין הצדקת מעשה יוסף. כוונתו היתה לטובה⁽²⁰⁾.

109 קטן ג. וישראל אהב את יוסף מכל בניו פירכי
זקנים הוא לו, ועשה לו כתנת פסים.

וישראל. לא בכדי משתמש הכתוב כאן ולהלן בפסוק יג בשם ישראל, כי אכן המסופר כאן הוא בעל חשיבות רבתי לתולדות האומה כולה, שהרי בעקבות זה באה עבדות ישראל במצרים, וכפי שכבר אמרו בתלמוד⁽²¹⁾: „לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת, שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים“. לעומת זאת בא השם יעקב להלן פסוק לד — „ויקרא יעקב שמלתיו וגו', כי מעשהו זה הוא ענין אישי שלו בלבד ואין בו שום תוצאות לצאצאיו. — בן זקנים. לפי רוב מפרשים, כרש"י: „שנולד לו לעת זקנתו“. והראב"ע אף מדייק: „כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה“⁽²²⁾. הרמב"ן טוען כנגד זה „כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים, וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתיים“. אמנם נכונה טענתו האחרונה של הרמב"ן על פי הכרונולגיה הרגילה, אך כנגדה אפשר לטעון כל מיני טענות. אלא שמכל מקום מסתבר פירושו של הרמב"ן „כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נשען על ידו תמיד, לא יפרד ממנו, והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו“, וכזה היה יוסף ליעקב. — כתנת פסים. לפי השבעים, תרגום יונתן ומפרשים רבים פירושו מעיל מצוייר, צבעוני. אך לדעתנו מוטב לקבל את הדעות המובאות במדרש רבה⁽²³⁾:

⁽²⁰⁾ השוה ר"י הורוביץ בישורון v. ע' 36 ואילך.

⁽²¹⁾ שבת י, ע"ב.

⁽²²⁾ שהרי יוסף בן שלושים ותשע היה, כאשר יעקב היה בן מאה ושלושים.

⁽²³⁾ טרשה פד, ח (חמ').

„שהיתה מגעת עד פס ידו“²⁴). ואולי בא „פסים“ ללמדנו שכתונת זו הגיעה עד לפרסולים, בעוד שכתונת רגילה הגיעה רק עד לברך, והיתה בלא שרוולים. (במשנה²⁵) בא „פיסת הרגל“ לציון כף הרגל, ו„פיסת היד“ לציון כף היד. לפי זה היא פירושו של „כתנת פסים“ שהגיעה עד לפס היד ועד לפס הרגל. בשמואל ב' יג, יח בא ביטוי כזה כשם לבגדי בנוח המלכים, והוא גם נקרא שם „מעיל“.

פסוק ד. ויראו אחיו כיאתו אהב אביהם מכלי-אחיו

: וישנאו אתו, ולא יכלו דברו לשלם.

ויראו אחיו. על ידי כתונת הפסים נהיה לאחים ניכר לעין מה שקודם רק חששו. — מכל-אחיו. בפסוק הקודם נאמר „מכל בניו“; כולם היו לו בנים ליעקב ואת כולם אהב, אלא שאת יוסף אהב יותר מן השאר. ואילו האחים חשבו שאין הם ליעקב אלא אחיו של יוסף, ושאינן הוא אהב אותם כבנים²⁶). — ולא יכלו דברו לשלום. בדרך כלל מפרשים „דברו“ כמו לדבר עמו, אתו — דבר עם יחסת-את, כמו במדבר כו, ג; תהלים קלט, כ. אך שד"ל מפרש „ולא יכלו שאת דברו לשלום, כשהיה מדבר עמהם אפילו דברי שלום, לא היו יכולים שאתו.“ „ולא יכלו“ יהיה איפוא כמו ולא יכלו שאת; השווה ישעיה א, יג; תהלים קא, ה. אך ראינו שהפועל דבר יכול לבוא גם ביחסת-את. ועוד. הסיימת יכולה לבוא במקום מלות היחס עם, ל... או אל²⁷), ועל כן נחזיק בפירוש המקובל.

²⁴ השווה דניאל ה, ה וכד.

²⁵ חלות א, ה.

²⁶ השבעים והשומרונים גורסים גם כאן: מכל בניו, אך לכאורה אין זה אלא תיקון כדי להשוות הפסוקים ג ד.

²⁷ קניג, Syntax §. 22.

הפסוקים ה—ה. ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו, ויוספו עוד שנה אתו. ויאמר אליהם, שמעו־נא החלום הזה אשר חלמתי. והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם־נצבה, והנה תסבינח אלמתיכם ותשחיון לאלמתי. ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם־משל תמשל בנו, ויוספו עוד שנה אתו עליחלמתי ועל־דבריו.

מחציתו השנייה של פסוק ב' מקדימה ומספרת הענין באופן כללי, ואילו בפסוקים הבאים מסופרים פרטיו⁽²⁸⁾. דרך מיוחדת זו מוזכרת גם באחד מל"ב הכללים של רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי⁽²⁹⁾ (מכלל שאחריו מעשה וכו'), וכבר היו לנו הזדמנויות⁽³⁰⁾ להצביע עליה⁽³¹⁾. — ויגד וגו' מספר באופן כללי שהאחים הוסיפו לשנוא את יוסף, כאשר נודע להם מפיו על החלום, ופרטי הענין נמסרים רק בפסוק ז. בפסוק ט לעומת זאת, שאין בו סיפור בדרך כלל ופרט זו, בא מיד „ויספר”. — מאלמים אלמים. מכאן שיעקב עסק גם בחקלאות, בעבודת האדמה, כמו יצחק אביו, אף כי עיסוקו העיקרי היה בגידול בהמות, וכפי שבניו מעידים מאוחר יותר על האבות ועל עצמם „רעי צאן עבדיך” וגו'⁽³²⁾. אך אל נכון מעיר הרמב"ן „כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחו לו”. — תסבינח. האלומות הקיפוהו כמו משרתים אלה שעומדים מוכנים לשרת את המלך. — ותשתחיון. ביטוי זה עוד מחזק את הכנעתם

⁽²⁸⁾ השווה שטראק לכד, כט, אשר מוכיח דרך מיוחדת זו של התיאור העברי בדוגמות מרובות ומנסה לפרשה.

⁽²⁹⁾ כלל יג שם. הכללים מובאים בש"ס ווילנא, במסכת ברכות. אחר מבוא התלמוד לרבי שמואל הגניד (המ').

⁽³⁰⁾ ישורון של ר"י חלגמוט (המ').

⁽³¹⁾ מכאן, שאם תרגום השבעים משמיט מחציתו השנייה של פסוק ה, ואם מבקרי המקרא מייחסים אותה ואת מחציתו השנייה של פסוק ח ל„עורך”, אשר כביכול צירף הפסוקים ב־ד (המשוייכים ל־J או ל־P ו־J) והפסוקים ה־א (המשוייכים ל־E), הרי שהללו מתעלמים מיחודיות זו של דרך הסיפור המקראית.

⁽³²⁾ להלן מז, ג.

של המשרתים. — המלך תמלך וגו'. לפי הראב"ע יש להבין את שאלתם כך: „האנחנו נשימך מלך, או אתה תמשול בנו בחזקה?״ אך אולי יותר טוב יהיה לומר, כי השאלה „המלך תמלך״ חוזרת אל „תסבינה״, ואילו „המשל תמשל״ — אל „תשתחווין״; כי הכל רוצים לשרת את המלך, בעוד שכלפי המושל ישנו יחס של הכנעה. — ויספו עוד שנא אתו. שלוש פעמים מוזכרת שנאתם של האחים, בפסוקים ד, ה וז, להראות שעתה הגיעה שנאה זו לשיאה. — על-הלמתי'ו. לשון רבים, והוא כולל גם את החלום השני⁸³. ולפי זה צריך להבין פסוק ט כאילו נאמר: שהרי חלם עוד חלום וכי. ברם, אפשר להסב לשון הרבים גם על החלום הראשון בלבד, שהרי כמה וכמה ענינים מודגשים בו: „והנה קמה אלמתי״ — העלאתו של יוסף לכס המלכות; „וגם נצבה״ פירושו „שיתמיד במלכותו זמן רב, כי שמונים שנה מלך במצרים״⁸⁴; „והנה תסבינה״, בשל עסקי אלומות ותבואה באה לו המלכות, כאמור. — ועל-דבריו, לפי רש"י ורשב"ם הכוונה לדיבתם הרעה שהביא לאביהם. אך מוטב להסב ביטוי זה, עם פרשנים אחרים, על סיפור החלום, כאילו התגאה בפניהם שהוא עתיד למשול בהם⁸⁵.

הפסוקים ט—א. ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו, ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי. ויספר אלי אביו ואל-אחיו ויגער-בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת, הכוא נבוא אני ואמך ואחיד

⁸³ לפי דליצש ושראק. (וכבר קדמו להם בזה בעלי התוספות (דעת זקנים): „ואם תאמר והלא עדיין לא ספר להם כי אם חלום אחד, יש לומר שנכתב המקרא על שם העתיד לספר להם חלום אחר״ — המ').

⁸⁴ ר"י אברבנאל.

⁸⁵ השווה ספורנו: „שאמר להם, שמעו נא, להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום״, ובדומה לכך גם אצל ר"י אברבנאל (המ').

להשתחות לך ארצה. ויקנארכו אחיו, ואביו שמר
את־יחור־בר.

יפה מבאר ר"י אברבנאל ששני החלומות רומזים לתקופות שונות. בחלום הראשון האחים לבדם משתחוים לו ליוסף. והוא רומז לזמן שהם באו לבדם למצרים והשתחוו שם בפני מושל הארץ, שלא היה ידוע להם⁸⁶). השתחוויה זו היתה מופנית אל בעל אוצרות התבואה הכל־יכול, והוא האמור כאן, „ותשחווין לאלמת־י“. לעומת זו רומז החלום השני לזמן שכבר הכירוהו והתפייסו עמו, כשכל בית יעקב מכיר ומודה בגדולת יוסף כמוכתר שבין האחים⁸⁷) ומשתחוה לו⁸⁸). הישנות החלום כאן איננה משמשת איפוא לחיזוקו. אילו היתה זו הסיבה, הרי שהחלום היה צריך להתגשם במהרה; השווה להלן מא, לב; ולמעשה החל להתגשם רק אחרי שלוש עשרה שנה. — ויספר אתו לאחיו. השבעים גורסים כאן: ויספר אתו לאביו ולאחיו, והם משמיטים במקום זה את תחילתו של פסוק י עד „ויגער־בו אביו“. ברי שאין זה אלא תיקון הטקסט המקורי, שתיקנוהו משום שהסיפור הכפול לאחים שבפסוקים ט וי לא נראה להם. והנה אין כל קושי בהבנת המאורע כפי שהוא מסופר. אך טבעי הוא שבראשונה יספר יוסף חלום זה לאחיו לבדם, שהרי אין זה נאה לרמוז לאב, שגם הוא ישתחוה בפני בנו. ברם, האחים לא הגיבו, כמו בסיפור החלום הראשון, או משום שלא ידעו את פתרון החלום, או משום שלא רצו להאמין שעל אב ואם להשתחוות בפני בנם, ועל כן התיחסו אל החלום כאל הזיה ריקה, משוללת כל חשיבות. כיוון שהבחין יוסף בכך, בקש לשמוע את דעת אביו על חלום זה, ולכן הציע אותו בפני יעקב בנוכחות האחים. וייתכן שמשום כך לא נאמר בפסוק י לאביו, במקביל לנאמר בפסוק ט — „לאחיו“, כי אם „אל־אביו ואל־אחיו“; השווה „תקריבון אלי“⁸⁹). — והנה השמש וגו.

⁸⁶) להלן מג. כו.

⁸⁷) להלן מט. כו.

⁸⁸) להלן מז. לא; ג. יח.

⁸⁹) דברים א. יז. ברם, שם אין המחבר מעיר דבר לצורה זו (המ').

הפתרון הפשוט והסביר ביותר הוא זה שכלול בדברי יעקב שבפסוק י:
 השמש הרי זה האב, הירח — האם, ואחד עשר הכוכבים — האחים. אלא,
 מכיוון שלמעלה לה, יט מסופר על מותה של רחל, נשאלת השאלה לזהותה
 של אם זו. לפי מדרש רבה⁽⁴⁰⁾ הרי זו בלהה שפחת רחל, „שגדלתו כאמר”.
 לפי דעת הרמב”ן, „והירח רמו לבני ביתו וכל נשיו שבהן היו תולדותיו”
 וכפ⁽⁴¹⁾. מכל מקום, ברור שיעקב לא היה יכול להתכוון אלא לרחל,
 וכונת דבריו היתה לבטל את החלום בעיני האחים כדי שלא יקנאו בו
 ביוסף, „כשם שאי אפשר באמך, כך השאר הוא בטל”⁽⁴²⁾. — ויקנאו -
 בו אחיו. ואף על פי כן קנאו בו האחים ביוסף, שכן עתה חשו, כי
 אמנם עתידים החלומות להתגשם. — ואביו שמר וגו'. וגם יעקב
 הבין שחלומות אלה מהי יצאו והם מבשרים את העתיד להיות. על כן
 שמר-זכר את הדבר וקווה שאמנם יעלה בנו זה לגדולה, שהחלומות
 רומזים עליה.

פסוקים יב-יז. וילכו אחיו, לרעות את-יצאן אביהם
 בשכם. ויאמר ישראל אליי־וסף הלוא אחיך רעים
 בשכם לכה ואשלחך אליהם, ויאמר לו הנני. ויאמר
 לו לך-נא ראה את-שלום אחיך ואת-שלום הצאן
 והשבני דבר, וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה.

אף על פי שבפסוק ב נאמר, כי יוסף היה רועה עם אחיו בצאן, אין
 לתמוה שלא הלך עמהם לשכם, שהרי כבר ביאר הרמב”ן שם, כי יוסף
 שרת את אביו, בתור בן זקוניו, ומכאן שלא יכול היה ללכת עם האחים
 כאשר אלה רעו את הצאן במקומות מרעה מרוחקים. וגם אין לתמוה
 על הצורך לרעות את צאן יעקב במקומות מרוחקים, כי דוקא גדל עדריו

⁽⁴⁰⁾ פרשה פד. י (תמ').

⁽⁴¹⁾ לפי דלי צש הכוונה לרחל, הנפטרת הבלתי נשכחת. לפי קניג הרי
 זו לאה.

⁽⁴²⁾ רש"י (תמ').

הוא אשר הצריך זאת — את צאן. נקוד על „את“. ניקודם זה של בעלי המסורה מתפרש במדרש⁴³ „שלא הלכו אלא לרעות את עצמן“. ובמדרש במדבר רבה⁴⁴ באים הדברים ביתר פירוט — „מלמד שלא הלכו לרעות אלא לאכול ולשתות ולהתפתות“⁴⁵. לפי זה לכאורה כוונת הניקוד לרמז, שיש לפרש „את“ כמו יחד עם, כלומר הם הלכו לרעות (= את עצמם) יחד עם צאן אביהם. ברם, נראה לי שכוונת בראשית רבה היא אחרת (ואילו במדבר רבה הוא מדרש מאוחר הרבה יותר ואין גירסתו קובעת). להלן מט, כד נקרא יוסף „רעה אבן ישראל“, כשהתרגומים מפרשים רעה—זן, פרנסא, כלומר מפרנס. ואונקלוס אפילו מפרש „אבן—אבהן ובניו. ההשגחה האלהית סבבה הדברים שיוסף יקדים את אחיו בדרך למצרים, כדי שיוכל לפרנסם שם לאחר מכן (מט, ז). ומכיוון שהליכתם זו של האחים לשכם גררה אחריה את מכירת יוסף למצרים, מכירה שבעקבותיה מצא מאוחר יותר כל בית יעקב את מפרנסו, הרי יכול המדרש לאמור בצדק שהם הלכו לרעות את עצמן, כלומר הליכה זו נועדה לפי תוכנית ההשגחה לקיים להם מי שיפרנסם בעתיד. — הלו א אחיך וגו', „במקום סכנה, שהרגו אנשי המקום“⁴⁶, כלומר הם עלולים להימצא בסכנה מצד אנשי הסביבה, שהרי בשעתו הרגו את אנשי שכם. ומכאן גם לשון הבקשה „לכה ואשלחך“ וכן „לך-נא“. וגם תשובתו של יוסף — „הנני“ — באה לומר שהוא נכון גם למסע מסוכן זה. — ראה את-שלום, פירוש אין אתה חייב לדבר עם האחים⁴⁷, ואינך מתבקש אלא לראותם ולהודיעני על שלומם ושלום העדרים. — והשבני דבר. השב ביחסת-את כפולה, כמו במדבר יג, כו; כב, ת. — וישלחו מעמק חברון, „לווהו עד העמק“⁴⁸, כלומר יעקב שהיה גר בחברון, לווה את בנו עד לעמק, ומשם שלחהו.

⁴³ בראשית רבה פד, יב (המ').

⁴⁴ פרשה ג, יג (המ').

⁴⁵ והשוה גירסת ר"א ברלינר ברש"י, והשוה גם יחזקאל לד, ב.

⁴⁶ הרשב"ם בשם רבי יוסף קרא.

⁴⁷ כי בלאו הכי הם אינם יכולים לדבר עמו לשלום, כאמור בפסוק ד.

⁴⁸ ספורנו.

וגם חכמינו ז"ל⁴⁹) חייבו ליתן הלוויה לכל הלך; והשווה פירושונו לדברים כא, ז⁵⁰).

פסוקים טו—יז. וימצאהו איש והנה תעה בשדה,
וישאלהו האיש לאמר מהיתבקש. ויאמר אתי אחי
אנכי מבקש, הגידה נא לי איפה הם רעים. ויאמר
האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתניה,
וילך יוסף אחר אחיו וימצאם ברתן.

וימצאהו איש וגו'. כבר המפרשים הראשונים מחפשים טעם

⁴⁹) סוטה מה, ע"ב (המ').

⁵⁰) מבקרי המקרא שמיחסים את פסוקנו ל-E, מקור שלפיו לא היה גר יעקב בחברון, מתקשים כאן. וכך כותב קינן (Einleitung in Penta-teuch, p. 220): הימצאותו של יעקב בחברון (בראשית לו, יד — E) היא חמוהה. מולדחו האמיתית היא שכם ובית-אל, כאמור לג. יח"כ; לה, א ואילך; מה, כב, ובקרבנתן של אלה גם צריך לחפש את קברו... אבל בחברון אין אנו מצפים לו. לא לפי E ולא לפי J אלא רק לפי P... על כן קרובה ההשערה שבלו, יד בא השם חברון במקום שם מקום אחר בהתחשב ב-P. ועוד יותר בטוחים הם שטייערנגל (Israelit. Stamme, p. 36) וגונקל (Commentar) בפרשם „מעמק חברון“ כתוספת „העורך האחרון“. והנה, אם לפחות כגישה מפקפקת יש לראות דרך זו, ליחס מלים שסותרות איזה שהוא משפט קדום ל„עורך“ כלשהו כדי לבטלן, הרי יש כאן להביא בחשבון גם את הדברים הבאים. אילו באמת „העורך“ היה זה שהוסיף כאן תוספת, ודאי שהיה מוסיף: חברון, ולא „מעמק חברון“. P אינו כותב עמק ליד חברון. יתרה מזו, זהו המקום היחיד במקרא שבו מדובר בעמק חברון, וכבר המדרש הקדום (בראשית רבה פרשה סד, יג) תמה על ביטוי זה ושואל: „והלא אין חברון נחנה אלא בהר ז' השווה יהושע יא, כא; יד, יב ואילך. אכן, חברון שוכנת בחלקיו העליונים של עמק (השווה גוטה, Bibelwoerterbuch), ואפשר איפוא לדבר גם בעמק חברון. מכל מקום, „עורך“ אשר צמוד לדפוסים קבועים (כפי שמיחסים אותם ל„עורך“ של ספרנו), ודאי שלא היה מוסיף ביטוי בלתי שגרתי כזה. לפרש ביטוי זה „כתוספת העורך“ נראה איפוא כהנחה בלתי סבירה.

לפירוט הרב שבסיפור זה. לדברי הרשב"ם, "להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה, שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם, אלא בקשם עד שמצאם; ואף על פי שהיה יודע שמתקנאים בו, הלך ובקשם" וכו'. יותר מזה נראה לנו פירושו של הרמב"ן: "ויאריך הכתוב בזה להגיד, כי סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו, אבל הכל סבל לכבוד אביו, ולהודיענו עוד כי הגזירה אמת והחריצות שקר, כי זימן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם". וגם חכמינו ז"ל אומרים⁵¹) שהיה זה מלאך — המלאך גבריאל. — שמעתי, במקום שמעתים, כי הרי המושא ידוע ומובן מאליו. — אמרים, השווה למעלה כו'. — דתיגה, פירוש לדתין. ליד צורה זו של שם המקום באה לאחר מכן וגם במלכים ב' ו, יג הצורה המקוצרת יותר — דתן. ובדומה לכך יש לערים רבות שמות כפולים, ליד הסיומת Xים גם הצורה המקוצרת. לפי זה היתה זו סיומת עתיקה — Xן או Xם — שנתארכה מאוחר יותר והפכה לXין או Xים⁵²). דותן שכנה ארבע שעות הליכה צפונית לשכם, והיא כיום תל-דותן, תל גדול שבו שתי בארות ומעין. דרך עמק דותן מוליכה גם כיום דרך השיירות הסורית-המצרית העתיקה מאד. היא יוצאת מדמשק וגל-עד, עוברת את עמק דותן לעמק השרון, ומשם הלאה דרך רמלה למצרים⁵³).

הפסוקים יח—כ. ויראו אתו מרחק, ובטרם יקרב אליהם
ויתנבלו אתו להמיתו. ויאמרו איש אלי-אחיו, הנח
בעל החלמות הלזה בא. ועתה לכו ונחרגהו
ונשליכהו באחד הכרות ואמרנו חיה רעה אכלתהו,
ונראה מהייהו חלמתיו.

ויתנבלו, מלשון נכל, כלומר לפעול בערמה; להתנכל — לעשות
עצמו נכל, דהיינו ליזום מזימה שיש בה משום ערמה. — אתו. בתהלים

⁵¹ השווה תרגום יונתן ובראשית רבה פרישה פד, יג (המ').

⁵² השווה באר ט, Nominalbildung p. 319, ולעמותו קניג, a 257§.

⁵³ השווה Riehm, Woerterbuch.

קה, כה באה הצורה להתנכל עם אות השימוש ב"ת ומכאן גם דברי רש"י, „כמו אתו, עמו, כלומר אליו“⁵⁴, כמו יהושע יד, יב; שמואל ב' כד, כד. — הלזה רומז לחפץ מרוחק⁵⁵, וכפי שכבר קבע הרשב"ם: „כל הלזה כשרואים אותו מרחוק... אבל הזה... כשהוא בקרוב“ — לכו, זוהי הזמנה לעשייה, כמו הבה, וכמו להלן פסוק כו. — ונראה וגר. מכאן שהיה זה רק החשש, שהאח הצעיר ישלוט בהם, במבוגרים ממנו, אשר הביאם ליזום את הריגת האח, כדי למנוע הגשמת החלומות.

הפסוקים כא—כב. וישמע ראובן ויצלחו מידם, ויאמר לא נכנו נפש. ויאמר אלהם ראובן אליתשפכרדם השליכו אתו אליהבור הזה אשר במדבר ויד אל־תשלחרכו, למען הציל אתו מידם להשיבו אל־אביו.

ויאמר... ויאמר. בדומה לכך⁵⁶ מצינו בפרק כד, פסוקים כד—כה. תחילה אומרת שם רבקה לעבד אברהם שבת בתואל היא, ואילו באמירתה השניה היא מודיעתו, כי תבן ומספוא בביתה וגם מקום ללון. ויש להניח שהפסקה כלשהי היתה בין התשובה הראשונה — „בתמי את? ובין התשובה לשאלה השניה — „היש בית־אביך מקום לנו ללון?“ פירושו של „ותאמר“ השני שם הוא איפוא — ועוד אמרה. תופעה דומה גם למעלה כו, לו, אצל עשו. האמידה הראשונה שם — „הכי קרא שמו

⁵⁴ השווה איוולד § 264 b.

⁵⁵ השווה איוולד § 264 d.

⁵⁶ המבקרים מסיקים מכפילות הביטוי „ויאמר“ ששני מקורות יש כאן. פסוק כב הוא מ־E (בהתאם לפסוק כט ואילך), ולפיכך צריך פסוק כא לבוא מ־J. אלא, כך הם מתימרים לדעת, לפי J לא ראובן כי אם יהודה בקש להציל את יוסף, ומכאן שתחילה היה כתוב כאן, אצל J, לא „ויאמר ראיבן“ כי אם: ויאמר יהודה, ורק „העורך“ תקן כפי שלפנינו. בסירונו הפרכנו את בסיסה של הנחת המבקרים שמבקשים לקטוע את הפסוקים למקורות שונים ללא כל הוכחה. והשווה עוד ר"י הורוביץ בישרון, v, ע' 673—678.

יעקב" וגו' — היא מעין שיחה עם עצמו, בעוד שהאמירה השניה — „הלא־אצלת לי ברכה" — היא פניה אל יצחק. ויש עוד מקרים דומים לא מעטים. כאן פירושו של „ויאמר" הכפול עוד פשוט יותר. באמירה הקצרה הראשונה כאילו מצביע ראובן, אומר דעתו בוויכוח. בעוד ששאר האחים אינם מתנגדים לגזירת המות שבמלים „לכו ונהרגו", הרי ראובן מטיל את הוויטו שלו. האחים עמדו לשלוח יד ביוסף. היה צורך בהתערבות מידית כדי למנוע את המעשה הנורא. היה איפוא על ראובן כאילו להכריז בשם כל האחים — „לא נכנו נפש". ולפיכך לא נאמר באמירה הראשונה ויאמר אליהם, אלא רק „ויאמר". לא אל האחים הוא אמר זאת, אלא זו היתה הדעה שהביע בוויכוח, כאמור, המנוגדת לדעת האחרים. אך כדי שיקבלו את דעתו, היה עליו לדבר אליהם, לשכנע אותם בדברים, ועל כן בא בפסוק כב „ויאמר אליהם" — אין אתם צריכים לרצוח. אתם יכולים להשיג את מטרתכם גם בלי להעמיס על נפשכם מעשה רציחה. הטילהו לתוך הבור, ושם ימות בלי שתגעו בו יד. מעשה כזה לא ייחשב לרציחה כי אם לגרמא בלבד, ואין דין גורם מסור לבית דין (אלא לשמים⁵⁷). והכתוב מעיד עליו על ראובן שכוונתו האמיתית היתה להציל את יוסף מידי אחיו, כדי להחזיר אותו מאוחר יותר לידי אביו. והראיה שהפסקה היתה בין שתי אמירותיו של ראובן, היא במב, כב. שם מזכיר ראובן: „הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד". ראובן הזהיר איפוא את האחים שלא לחטוא ביוסף, אך דבריו לא נשאו פרי — „ולא שמעתם" (כך מפרש כבר הרמב"ן). רק אחר כל זה אמר להם ראובן שלפחות לא יהרגוהו בידיים אלא יגרמו את מותו על ידי השלכתו לבור. — לא נכנו נפש, לא נכנו בחייו, כלומר לא נהרגוהו; והשוה דברים יט, ו, יא; כב, כו. — ויד אל-ת-ח-ו-בו. למעלה כב, יב בא הביטוי לשלוח יד אל.

הפסוקים כג—כד. ויהי כאשר־בא יוסף אלי־אחיו, ויפשימו

⁵⁷ השוה סנהדרין עז, ע"א.

את־יוסף את־כתנתו את־כתנת הפסים אשר עליו.
ויקההו וישלכו אתו הכרה, וחבור רק אין בו מים.

האחים קבלו את הצעתו השניה של ראובן שלא להרוג את יוסף בידים. אך תחילה הפשיטו אותו את כתונת הפסים, לפי הרשב"ם — כדי להטעות בה לאחר מכן את אביהם, וכמתואר בפסוק לא ואילך. — ויפשיטו, „שאמרו שיפשיט אותה בעצמו“⁶⁸). ומשום כך מלת „את“ הכפולה. — את־כתנתו את־כתנת הפסים, כתונת זו היתה מיוחדת במינה, ועל כן הכירה יעקב מיד כשראה אותה⁶⁹). — והבור ר. ק., „שאם היה בו מים, לא יטביעו אותו, שכבר נמנעו משפך דמו“⁷⁰), כלומר הכתוב רוצה להזכיר עובדה זו כדי להראות שאכן קבלו האחים דבריו האחרונים של ראובן.

הפסוקים כה—כו. וישכו לאכל־לחם וישאו עיניהם
ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד, וגמליהם
נשאים נכאת צרי ולט הולכים להוריד מצרימה.
ויאמר יהודה אלי־אחיו, מה־בצע כי נהרג את־אחינו
וכפינו את־דמו. לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אלי
תהיבן כִּי־אחינו בשרנו הוא, וישמעו אחיו.

האחים התישבו, מן הסתם במרחק מסויים מן הבור, כדי לאכול וכדי לסכס עצה — בשעת אכילתם — מה לעשות. כי גם אם נהגו לפי שעה על פי עצתו של ראובן, הרי עוד לא הסכימו כולם להמית את אחיהם בעקיפין, בדרך גרמא. ייתכן שהיו ביניהם אשר ירדו לדעתו של ראובן ונחשו את כוונתו לחזור ולהוציאו מן הבור, ומה גם שראובן הסתלק בינתיים מן המקום, כפי שנראה מפסוק כט. ודאי איפוא ששוב עלתה

⁶⁸ הראב"ע.

⁶⁹ פסוק לג.

⁷⁰ הרמב"ן.

לדיון ההצעה הראשונה — „לכו ונהרגו“. וכאן התנגד יהודה, כאשר הודמן מוצא אחר מן המצב. — ארחת ישמעאלים. משופטים ת, כד אפשר לראות שהמדינים נקראו גם ישמעאלים, אף על פי שנמנו על בני קטורה; השווה למעלה כה, ב. אפשר אפוא, כי המלה ישמעאלים משמשת ציון לעיסוק או למקצוע — בעלי גמלים או גמלים⁶²). שיירת גמלים זו נסעה כנראה בדרך המוזכרת בפסוק יז כדי להביא נכאת וצרי ול ט⁶²) למצרים. פירוטם של דברים יקרים אלה מראה שקונים עשירים היו להם לאנשי השיירה, וכך קרה שמכרו את יוסף לאחד משרי התצר של מלך מצרים. — מה-בצע, כלומר איזה יתרון יהיה לנו מזה. — כי נהרג. אפשר שיהודה לא ידע כלום על הצעתו של ראובן והתנגד רק להצעת „לכו ונהרגו“, ואפשר שהוא מציין בשם הריגה גם את ההמתה שבגרמא, דהיינו השארת יוסף בבור. — וכסינו את-דמו, פירוש ונעלים את מותו (רש"י). — וידנו אל-תהי-בו. בזה אומר יהודה מה שכבר אמר ראובן קודם לכן — „ויד אל-תשלחו-בו“. אבל הוא מרחיק לכת ורואה גם בהשלכה לבור דבר שלא יעשה, ועל כן הוא אומר „וידנו אל-תהי-בו“. — וישמעו אחיו. במלים אלה רגילים לראות משום הבעת הסכמה מצד האחים. ברם, אילו נתכוון הכתוב לומר זאת, היה צריך להוסיף משלים כלשהו, כגון בקולו, בדבריו וכדומה. על כן רוצים לפרש — האחים נמלכו בדבר⁶³). אולם לנו נראה שיש לשים לב, שלמעלה אצל ראובן לא בא ביטוי מעין זה, משום שמיד עשו לקיים עצתו של ראובן. או אז שמיעת העצה היא דבר מובן מאליה. ואילו כאן לא קיימו האחים את עצת יהודה. לפיכך צריך הכתוב לספר שאמנם שמעו עצתו, כלומר עמדו לקבלה ולקיימה, אלא שהקדימו אותם אחרים.

609 טוק כח. ויעברו אנשים מדינים פהרים וימשכו ויעלו

⁶²) בי יעקוב, ע' 17.

⁶³) מיני שרף מעצים שונים (Tragakanth, Balsam, Ladanum).

⁶⁴) בי יעקוב, ע' 14 ואילך.

את־יוסף מן־הבור וימכרו את־יוסף לישמעאלים
בעשרים כסף, וכיאו את־יוסף מצרימה.

בפירושו של פסוק זה חלוקות דעותיהם של המפרשים הראשונים. במיוחד חלוקות הדעות באשר לנושאו של „וימכרו“. רוב המפרשים נוטים לומר שהאחים הם אלה שעשו את מעשה המכירה, וזאת על פי דברי יוסף להלן מה, ד — „אני יוסף אחיכם אשר־מכרתם אתי מצרימה“, כשהוא עוד מוסיף שם — „ועתה אל־תעצבו ואל־יחר בעיניכם כי־מכרתם אתי הנה“. לפי זה מתחלף הנושא בפועל „וימכרו“. בין בעלי דעה זו הולך הרמב"ן⁶⁴) בדרך הפשוטה ביותר. והרי לשונו: „כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד, הכירו כי אורחת ישמעאלים היא בגמלים, וידעו כי למצרים ילכו, כי מגלעד יובא הצרי והנכאת, ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה, הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה. נמכרנו להם, כי לא יודע הדבר. וכאשר קרבו להם, מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים, וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה, כי אורחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו את הסחורה לעצמם. ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים, כי להם מסרו אותו, שהם מוליכים הסחורות למצרים. וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה, כי היה בידם, אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו, והוא שאמר והמדינים מכרו אתו אל מצרים. וכל מעשה בכתוב, פעם יספר אותו כמושל המצוה בו ופעם כשליח שיעשנו בידו" וכר. והנה, אף כי אפשר לפרש את הפסוקים כך, לא ברור עדיין, לשם מה יספרו את כל הפרטים האלה. הרי לכאורה אין זה חשוב לנו כלל, אם האחים מכרו את יוסף לישמעאלים במישרין או באמצעות המדינים. על כן נעדיף להגיד, כי „וימכרו" מוסב על המדינים. הם שהוציאוהו מן הבור, הם שמכרתהו לישמעאלים כדי שיוורידוהו למצרים עם שאר הסחורות. וכך גם נאמר בפסוק לו — „והמדינים (= המדינים) מכרו אתו אל־מצרים“.

⁶⁴) לפסוק כה (המ').

כלומר בעודם בארץ כנען מכרוהו בכיוון מצרימה⁶⁵, אבל למצרים עצמה הביאוהו הישמעאלים, כאמור להלן לט, א. ואילו האמור להלן מה, ד „מכרתם אתי מצרימה“ פירושו — אתם הוצאתם אותי ממולדתי למצרים על ידי זה שהשלכתם אותי לבור, כלומר אתם הייתם הגורם לכך שנמכרתי הנה⁶⁶). ואף אפשר להטעים דרך התבטאותו זו של יוסף. מכיוון שנשנתכנע, שמכירתו למצרים היתה ממעשי ההשגחה של הקב"ה, הרי ברצון הוא זוקף את הדבר על חשבון האחים כדי שהללו, ולא הישמעאלים, יתוארו כעושי רצונו ית'. יש כאן בביטוי זה „אשר מכרתם אתי“ מרעיונם של חכמינו ז"ל לכתוב „על-הלחת הראשנים אשר שברת“⁶⁷ — „ישר כחך ששברת“⁶⁸, מעין — ישר כוחכם שמכרתם אותי. הוא מודה לאחיו שעל ידי פעולתם הביאו לידי מכירתו, ועל כן הוא זוקף את מעשה המכירה לזכותם⁶⁹). — בעשרים כסף, השווה ויקרא כו, ה, כי בן שבע-עשרה היה יוסף באותו זמן. — ויביאו... מצרימה, ולא ויורידו, כלומר הם הביאו לידי כך שיובא מצרימה.

פסוקים כט-ל. וישב ראובן אל-הבור והנה איך-יוסף
בבור, ויקרע את-בגדיו. וישב אל-אחיו ויאמר, הילד
איננו ואני אנה אנכי-בא.

בשעה שהאחים ישבו לאכול, הסתלק ראובן כדי להגיע בדרך אחרת אל הבור ולהחזיר את יוסף אל אביו. וכאשר ראה שיוסף נעלם מן הבור, קרע את בגדיו מרוב ייאוש; השווה במדבר יד, ה. — הילד, השווה

⁶⁵ השווה ב' יעקוב, ע' 21; ר"י הורוביץ בישרון הנ"ל, ע' 607.

⁶⁶ ב' יעקוב ע' 30; ר"י הורוביץ ע' 670.

⁶⁷ שמות לד, א.

⁶⁸ שבת פז, ע"א (המ').

⁶⁹ מבקרי המקרא בתרו את פסוקנו וייחסו את הישמעאלים ל-J, ואילו את המדינים — למקור E. לפי פירושו אין כל ענין בביתור-קיסוע זה, ואנו יכולים לחסוד לעצמנו את הפרכת דבריהם, שכן כבר הופרכו כליל על ידי ב' יעקוב ור"י הורוביץ.

להלן מב, כב. — ואני אנה אני בא, ביטוי לייאושו של ראובן.
לאן אלה, כי לא אוכל לראות בצער האב.

הפסוקים לא—לב. ויקחו את־כתנת יוסף, וישחמו שעיר
עזים ויטבלו את־הכתנת בדם. וישלחו את־כתנת
הפסים ויביאו אליאכיהם ויאמרו זאת מצאנו, הכר־
נא הכתנת בנך הוא אמילא.

שעיר עזים, כי „דמו דומה לשל אדם” (רש"י). — וישלחו,
„העבירה בשלח שתהיה נראית קרועה על ידי חיות רעות”⁽¹⁰⁾
(מלשון שלח), אך לפי פשוטו של מקרא הרי זה לשון שליחה. לפי יונתן
שלחו את הכתונת בידי בני השפחות, כי וודאי לא יחשוד יעקב בהם שהם
הרגוהו. ברם, פשוט יותר הוא להגית, כי שלחו זרים ושמנו בפיהם את
הדברים שבסיפא של פסוקנו. — ויביאו... ויאמרו, כלומר
השליחים. — הכר־נא, כמו למעלה לא, לב ולהלן לח, כה. — הכתנת
בנך... אם־לא. שאלה כפולה, כמו למעלה יח, כא; במדבר יא, כג.

הפסוקים לג—לה. ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה
אכלתהו, טרף טרף יוסף. ויקרע יעקב שמלתיו וישם
שק במתניו, ויתאבל עליבנו ימים רבים. ויקמו כלי־
בניו וכלי־בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי־
ארר אליבני אבל שאלה, ויבך אתו אביו.

ויכירה, לפי הפסים. — וכל־בנתיו, כל נשות ביתו, גם
הנכדות והנלות במשמע.

⁽¹⁰⁾ ספורנו, וכן ברמב"ן ועוד.

17. זחמדנים מכרו אתו אלימצרים, לפוטיפר
סרים פרעה שר הטבחים.

בוה מסתיים חלקו הראשון של סיפור תולדות יוסף. — אל-מצרים,
השווה למעלה לפסוק כח. — לפוטיפר וגר. על זה ועל טענות
המבקרים ראה ללט, א⁷¹).

---

⁷¹ כאן מסתיים כתב ידו של המחבר ז"ל (המ').